

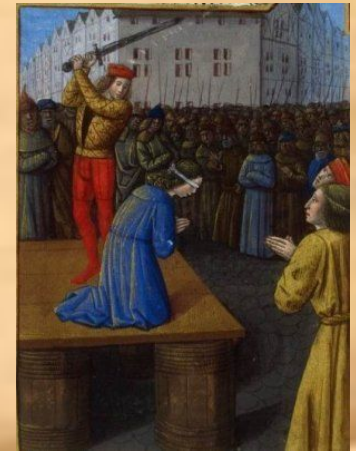
Середньовіччя як доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур

**Вплив релігії, філософії на літературу і
культуру в добу Середньовіччя. Основні
жанри середньовічної літератури на
Заході й Сході**

Що таке Середньовіччя?

Коли надаєш запитання, що таке Середньовіччя, зазвичай чуєш у відповідь:

- Мені здається, що Середньовіччя — це країна лицарів, які мріють про прекрасних дам, шукають їх, звеличуючи й оберігаючи.
- Чув (чула) про лицарів круглого столу, короля Артура, але пам'ятаю лише Ланселота та чарівника Мерліна.
- Середньовіччя в мене асоціюється з монастирем. Лише щось: ти — єретик, тебе спалюють на вогнищі.
- Середньовіччя — це нескінченні феодальні війни, які виснажували народи.
- У жорстоку епоху Середньовіччя норманські барони завоювали Англію, про це ми читали у творах В. Скотта.
- Середньовіччя – це епоха Хрестових походів.
- Середньовіччя – це розквіт інквізиції, гоніння на відьом.

Хронологічні межі доби Середньовіччя

Середньовіччя (V-XV століття) – тисячолітній період в історії європейської культури, проміжний між античністю та Відродженням.

Середньовічну літературу народи Європи умовно поділяють на три періоди:

I. Раннє Середньовіччя (V—X ст.).

II. Зріле (високе) Середньовіччя (X—XIV ст.).

III. Пізнє Середньовіччя (XIV—XV ст.).

Цей термін уперше ввели в ужиток італійські гуманісти на межі XV—XVI ст., вважаючи Середньовіччя часом глибокого занепаду європейської культури.

Проте середні віки—це важливий етап становлення світової культури. Саме вони стали тим підґрунтям, на якому утворилися самобутні культури Сходу і Заходу. Це епоха розквіту арабської, ірано-таджицької, китайської та японської літератур.

Утвердження світових релігій

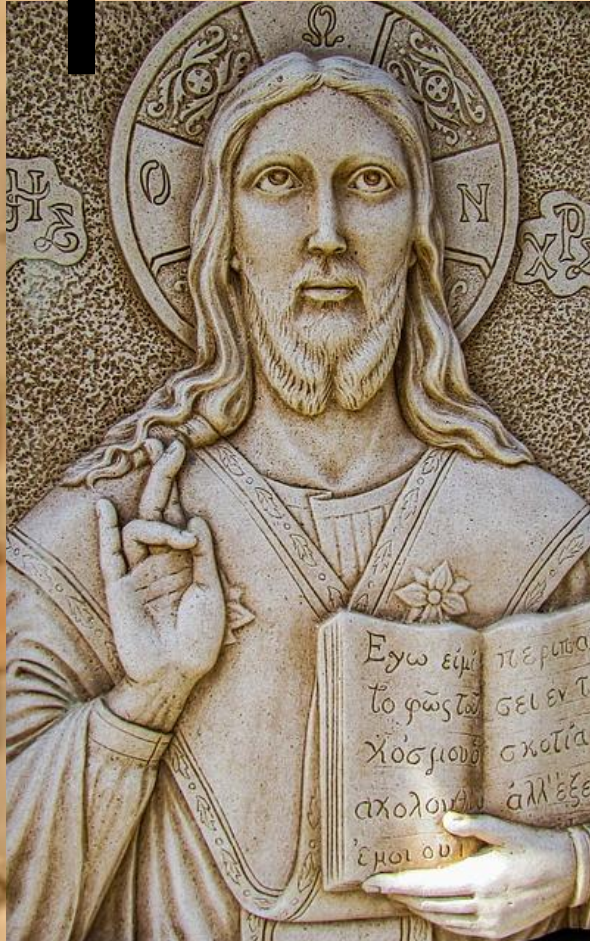
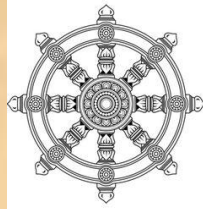
Християнство. Основними догматами християнства є віра у:

- безсмертя душі;
- загробне життя;
- пекло і рай.

Мусульманство. Засновник мусульманства **Мухаммед** (арабською محمد), шанується як пророк, посланець Божий. Він жив у Мецці 570-632 рр.). Відповідно до мусульманської традиції, після проголошення або написання імені пророка, завжди говориться “Благословить його Аллах та вітає”. Аллах є єдиним Богом.

Буддизм. Засновником вчення вважається Сіддхартха Гаутама, який надалі отримав ім'я Будда Шак'ямуні. В основі вчення буддизму лежить вчення про **Чотири Благородні Істини**: про страждання, їх причини, стан звільнення та про шлях до нього. Останній пов'язані з вирощуванням трьох чеснот: моральності, зосередження та мудрості. Це веде до **нірвани** – стану визволення від страждань.

**Хрест – символ
християнства.
Ісус Христос**

**Колесо Закону – символ
буддизму. Будда. Його
зображення теж є
символом.**

**Півмісяць, п'ятикічна
зірка, зелений колір –
символи ісламу. Пророк
Мухаммед**

Раннє Середньовіччя

Вважається, що після вторгнення варварів і падіння Римської імперії (476 р.) настав період культурного занепаду. Довгий час Середньовіччя називали *«темними віками»*. Варвари оселялись на землях Римської імперії, змішувалися з її населенням, створюючи нову спільноту Західної Європи. На території колишньої Римської імперії виникали нові держави, утворювані варварами. Вожді племен проголошували себе королями, герцогами, графами, воюючи один з одним і підкорюючи собі слабких сусідів. Характерною рисою життя раннього Середньовіччя були постійні війни, пограбування і набіги, які уповільнювали культурний розвиток. Суспільство раннього Середньовіччя було малограмотним. Воно спиралось не на друковане слово (книг було мало і коштували вони дуже дорого), а на усні проповіді й повчання. У той же час Середньовіччя витворило культуру молитов, казок, міфів і чарівних заклять. Активно розвивається усна поезія, особливо героїчний епос, що було характерним насамперед для Англії, германських племен та країн Скандинавії. Релігія – основа середньовічної цивілізації. Головною спорудою будь – якого європейського і східного міста був собор, мечеть чи пагода, завжди розташовані на центральному майдані.

Хроніка – літературний твір, в якому послідовно розкривається історія суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу. В хроніках - факти з життя королів, знатних рицарів, феодалів. Будувалися на основі принципу документалізму Складалися при монастирях

Особливістю західноєвропейської літератури раннього Середньовіччя є відсутність єдності в літературному процесі.

Довгий час єдиною літературою середньовічного Заходу була латиномовна клерикальна (церковна) література. Це були твори монастирської келії і монастирської майстерні, де переписувалися середньовічні рукописи. Крім текстів для богослужіння (гімнів, молитов), до клерикальної літератури належать життя святих, повчання, драматичні твори з релігійними сюжетами.

Світська література латинською мовою певною мірою продовжувала традиції класичного античного періоду.

За наказом короля Карла Великого у спеціальних майстернях франкської держави переписувались античні рукописи, вивезені з Італії. Наслідуючи традиції античних авторів, середньовічні історики створюють латинські хроніки, часто насичені легендами й усними поетичними переказами.

Зріле (високе) Середньовіччя

У добу зрілого Середньовіччя, коли зміцніли літератури народними мовами, латинська література втрачає провідну роль. Латина залишається мовою церкви, держави, науки, школи. Разом із тим це жива розмовна мова освіченої частини феодального суспільства і мова поетичної творчості **вагантів** – мандрівних священників та монахів – утікачів. Особливістю творчості вагантів (з'явилися у Франції в XII – XIII століттях) була постійна критика католицької церкви і духовенства за їхню скупість, лицемірство і невігластво.

У добу зрілого феодалізму середньовічна література Європи позначена розквітом героїчного епосу – французького («Пісня про Роланда»), іспанського («Пісня про мого Сіда»), німецького («Пісня про Нібелунгів»), Київської Русі («Слово о полку Ігоревім»), рицарської та міської літератур.

Риси середньовічного епосу

- Легендарне переосмислення історії, надання реальним фактам героїчного змісту, національного й релігійного пафосу.
- Автори-невідомі учасники чи очевидці конкретних історичних подій.
- Основна тема творів – боротьба проти зовнішніх ворогів.
- Ідеї: служіння батьківщині, захист віри, об'єднання країни.
- Поєднання реальних історичних постатей із вигаданими персонажами.
- Герої-втілення народних ідеалів.
- Використання фантастики (віщі сни, гіперболізація).
- Зв'язок з фольклором.
- Характерні художні засоби (опис батальних сцен, контрасти, символіка, постійні епітети, олюднення природи, повтори).

Лицарська література

Д. У. Уотерхаус «Трістан та Ізольда з отрутою» (бл. 1916)

В XI – XIII століттях починає формуватись лицарська література, яка відтворює ідеали і спосіб життя лицарства як особливої касты, що склалася в Європі за часів хрестових походів. До рицарської літератури належить *куртуазна поезія* (від французької *cour* – двір, *courtois* – чемний, галантний) з культом служіння Чарівній Дамі та своєму королю, а також *лицарський роман*, у якому описувались пригоди і кохання лицарів «Трістан та Ізольда».

Характерні ознаки лицарської літератури: увага до світського життя людини, вільний стиль оповіді, жваві діалоги, психологічні портрети персонажів.

Кретьєн де Труа

Справжнім творцем артурівського роману є видатний французький епік Кретьєн де Труа (друга половина XII ст.).

Вже у першому творі Кретьєн проявив себе новатором, його **«Ерек та Еніда»** є взірцем нового куртуазного роману, в якому відчутна прихована полеміка з концепцією любові, висунутою у «Трістані та Ізольді». Ще більш вираженою ця полеміка виступає в наступному творі Кретьєна - **«Кліжес»**. Третій роман - **«Ланселот, або Рицар Воза»**. У романі **«Івейн, або Рицар Лева»** Кретьєн відходить від крайностей куртуазної любовної доктрини - він утверджує думку, що тільки осмисленість і суспільна користь подвигу властиві справжньому рицареві. Дуже популярний твір Кретьєна де Труа **«Персеваль, або Повість про Грааль»**, яка є однією з перших спроб обробки переказу про Грааль. Вперше в романі «Персеваль» поставлена проблема самозречення в ім'я обов'язку. Таким чином, об'єктивно в романі домінує ідеал не релігійного, а гуманістичного характеру. Традиційна для куртуазної літератури любовна тема у «Персевалі» явно на другорядному місці.

“Ерек та Еніда”

Персеваль

Лицарська лірика

Джауфре Рюдель.
Середньовічна мініатюра

Автори багатьох середньовічних творів невідомі. Середньовічний письменник лише створює власну версію того, що вже існувало до нього і було «нічийм». Проте в деяких жанрах зрілого Середньовіччя, наприклад у лицарській ліриці, роль автора стає вагомішою. Імена більшості прованських поетів – трубадурів (від французького *trobar* – складати вірші) дійшли до нас через століття. Їхня творчість викликала безліч наслідувань. Це стосується, наприклад, Джауфре Рюделя (середина XII ст.), автора канцони “Мені під час травневих днів...”, якого наслідували Гейне, Уланд, Кардуччі і Ростан – драма “Принцеса Мрія”.

Міська література

Разом із розвитком торгівлі та піднесенням міст виникла міська література, що відповідала смаками ремісників і купців. На противагу рицарській, міська література охоплювала побутову тематику, мала приземлений характер, пропагувала здоровий глузд, грубуватий гумор і була написана народною мовою. Найулюбленишим жанром міської літератури є невелике віршоване оповідання комічного або сатиричного змісту. У Франції воно називалося **фабліо** (лат. *fabula* - байка), у Німеччині - **шванк** (нім. *Schwank* - жарт). Це жанр народного походження. Протягом століть у народі були популярними веселі розважальні оповідки, побрехеньки, притчі, які в період розквіту міст зазнали літературної обробки. **Фабліо - невеликі віршовані оповідання про кумедні й безглузді події з повсякденного життя.** Найпростіші – нагадують анекдот. Деякі мають соціальну спрямованість. Також наявна сатира, викриття пороків. У центрі уваги - городяни. Багато сюжетів мають аналоги в переказах інших країн. Фабліо дали матеріал для новел Боккаччо й інших оповідачів, дещо – в романі Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель»

- Середньовічні автори – і літератори, й живописці – творили в рамках мистецького *канону* (від грецького *kanon* – палиця, переносно: норма, правило). Вони використовувалися набором тих самих образів, тем, мотивів, сюжетів, жанрів.
- В епоху Середньовіччя було закладено фундамент майбутнього Відродження. В період пізнього Середньовіччя (так зване Передвідродження) в Італії вже торжествує Ренесанс, а в інших країнах Європи культура й література починають утверджуватись у неповторному національному вигляді.
- Середні віки відзначаються також і значним культурним розвитком народів Сходу, що отримав назву «золотого віку» арабської та іранотаджицької літератур. Література «золотого віку» писалася двома мовами — арабською і фарсі. В ній часто пропагувалася любов до людини, жінки, оспівування життя.

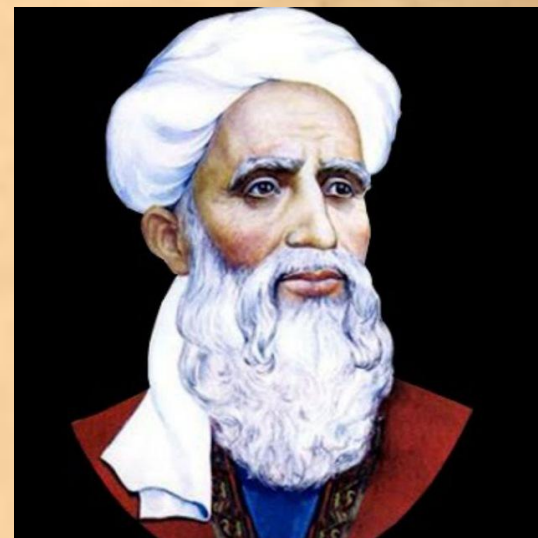
Середньовічна література Сходу

Лі Бо

Ду Фу

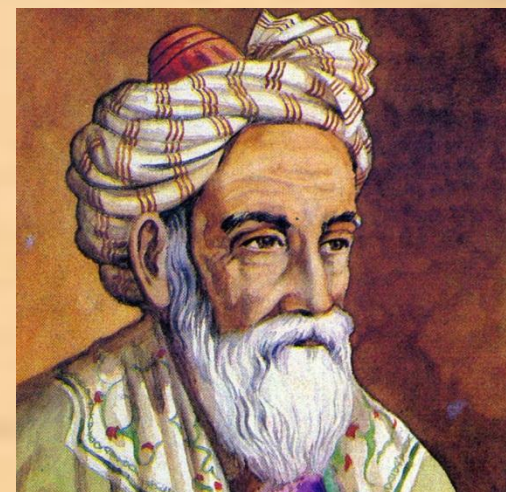
Рудакі

Гафіз

Сааді

Омар Хайям

Університети

Паризький
університет
Сорбонна

Оксфордський
університет

Кембриджський
університет

Головні ознаки доби Середньовіччя

- особлива роль релігії і церкви;
- нерівномірність літературного розвитку на карті світу («золотий вік» одних літератур і занепад інших);
- наявність латино мовної літератури;
- розквіт фольклору європейських народностей – епоси, едди (див. підручник, с. 131), саги;
- розвиток рицарської і міської літератур;
- анонімність і канонічність середньовічної літератури

Характеристика середньовічного світогляду

- **Центр Всесвіту –Бог**
- **Людина – слабка істота, життям якої керує Бог;**
- **Творче начало притаманне лише Богові;**
- **Людина вмістилище гріха;**
- **Людина може любити лише Бога;**
- **Земне життя людини - короткий місток для підготовки до вічного потойбічного життя її душі;**
- **Земний шлях людини сповнений страждань і аскетизму;**

Підсумовуємо

1. Чому Середньовіччя називали «темними віками»? Чи правильно це? Наведіть приклади.
2. Що було духовним центром, фундаментом середньовічної цивілізації?
3. Літератури яких народів пережили в цей період розквіт?
4. Назвіть хронологічні періоди середньовічної епохи. Стисло схарактеризуйте їх.
5. Дайте визначення термінам:
  - клерикальна;
  - світська;
  - рицарська;
  - міська літератури.
6. Хто такі ваганти, трубадури?
7. Чому пізнє Середньовіччя називають Передвідродженням?

На початку уроку було надане запитання “Що таке Середньовіччя?”. Чи отримали ми відповідь на нього?

Домашнє завдання

1. Опрацювати статтю підручника (с91-98.
2. Дізнатися, що таке конфуціанство і даосизм.